

FIDELA, O TRADUCERE ROMÂNEASCĂ FIDELĂ A BIBLIEI KING JAMES (1611)

LECT. DR. EMANUEL CONȚAC
Institutul Teologic Penticostal, București
emanuelcontac@gmail.com

Abstract: The present paper assesses the relationship between the KJB (whose 400th anniversary has been celebrated in 2011) and the so-called FIDELA, a Romanian version published in 2010 by a group of KJB-only Baptist believers, under the supervision of Cluj-based American missionary Brian Nibbe. Although the preface of FIDELA claims that the translation was made from the Textus Receptus, a close analysis of the Romanian text, in relation both to Textus Receptus and KJB reveals many calques which demonstrate beyond doubt that the *Vorlage* of the Romanian translators was not a Greek Text, but the “Authorized Version”.

Keywords: pre-KJB English versions, *King James Bible*, *Fidela* version, Romanian versions of the Bible, *Textus Receptus*

1. Introducere

În 2011, asociațiile de bibliști și filologi, în colaborare cu diverse universități și colegii din lumea anglo-saxonă, au sărbătorit cu fast a 400-a aniversare a *Bibliei King James* 1611 (în continuare KJB). Dat fiind faptul că acest monument de limbă engleză a fost realizat sub patronajul monarhiei britanice, însăși regina Elizabeta a II-a, în discursul tradițional de Crăciun (2010), sublinia importanța KJB: „Considerată capodopera prozei englezești, cea mai expresivă traducere a Scripturilor, limba glorioasă a acestei Biblie a supraviețuit frământărilor istoriei și ne-a dat multora dintre noi cele mai familiare și mai frumoase descrieri ale nașterii lui Iisus Hristos”. Uriașa influență exercitată de KJB asupra literaturii englezești reiese cu prisosință mai ales din erudita lucrare (în două volume) a lui David Norton (1993), lucrare condensată ulterior într-un singur volum (Norton 2000).

Dacă influența KJB asupra tradiției biblice englezești este deja un fapt binecunoscut și excelent documentat, mai puțin cunoscut cercetătorilor este faptul că distinsa versiune britanică are un descendent și pe tărâmul tradiției biblice românești, versiunea FIDELA, creație a unui grup de români coordonați de un misionar american stabilit în România. Atât relația textuală dintre KJB și FIDELA, cât și meritele literare ale acesteia din urmă fac obiectul acestui studiu. Deoarece în limba română articolele despre istoria KJB, respectiv contextul în care a apărut aceasta, sunt cvasiinexistente, în prima parte a studiului nostru vom prezenta câteva

informații despre KJB și despre cadrul politico-religios în care a apărut, urmând ca în partea a doua să analizăm versiunea FIDELA.

2. Versiunile biblice anterioare KJB

Deși John Wycliffe (c. 1330–1380) n-a fost implicat în traducerea Bibliei decât într-o mică măsură, numele său a fost asociat cu două versiuni realizate de oameni din anturajul său în perioada 1370–1390. Dat fiind faptul că antedatează tiparul, textele traduse (după Vulgata) au circulat în manuscris, astăzi existând cca 200 de copii, dintre care doar câteva conțin textul integral al Bibliei (CHB, vol. 2: 388).

Controversatele lucrări teologice scrise de Wycliffe în deceniile precedente (*De Civili Dominio*, care în 1377 i-a atras acuzația de erezie și *De Veritate Sacrae Scripturae*, 1377–1378) l-au transformat în *persona non grata*, iar mișcarea religioasă cristalizată în jurul lui a fost dur persecutată în deceniile următoare. Influența unor protectori puternici din arena politico-religioasă și tulburările prin care trecea Biserica (sfășiată de schismă la acea vreme) l-au păzit de Wycliffe de rug în timpul vieții, dar traducerea întreprinsă de el și apropiații săi au fost condamnate în 1407, în timpul unui sinod regional convocat la Oxford de episcopul Thomas Arundel. În anul următor, episcopul avea să convoace un nou sinod la catedrala St. Paul din Londra, în urma căruia au fost adoptate treisprezece *Constitutiones* cu privire la mișcarea fondată de Wycliffe.¹ Articolul VII interzicea traducerea textelor Sf. Scripturi „in linguam Anglicanam”, deoarece „periculosa res est [...] textum sacrae scripturae de una in aliud idioma transferre”. Totodată, prelații adunați la catedrala St. Paul hotărârau următoarele: „Statuimus igitur et ordinamus, ut nemo deinceps aliquem textum sacrae scripturae auctoritate sua in linguam Anglicanam, vel aliam transferat, per viam libri, libelli, aut tractatus [...] sub majoris excommunicationis poena” (Wilkins 1737: 317).

Un prag important în tradiția biblică engleză îl reprezintă activitatea lui William Tyndale, a cărui educație la Oxford și Cambridge i-a oferit o bună bază filologică pentru munca de traducere. Influențat în mod direct atât de Erasmus (al cărui *Enchiridion Militis Christiani* l-a tradus în engleză), cât și de Luther, Tyndale a căutat un mecena sub oblăduirea căruia să-și desfășoare activitatea de traducător. Episcopul Cuthbert Tunstall, pe care l-a întâlnit la Londra în 1523, a refuzat să-l angajeze, deși Tyndale își demonstrase deja competența printr-o traducere din Isocrate. Anul 1524 marchează începutul unui parcurs aventuros prin Europa: Hamburg, Wittenberg, Hamburg, Köln, Worms. După câteva încercări, reușește finalmente să publice prima ediție (*octavo*) a Noului Testament (NT) în 1526, la Worms, într-un tiraj de circa 6000 de exemplare (CHB, vol. 3: 141–142). Considerată subversivă, traducerea lui a fost interzisă atât de episcopul Tunstall (1526), cât și de regele Henric al VIII-lea (1530). În următorul deceniu, până la arestarea și executarea sa, Tyndale avea să înceapă traducerea Vechiului Testament

¹ Textul latinesc al „Constituțiilor” se găsește în WILKINS 1737, vol. 3: 314–319.

(VT), publicând în paralel numeroase opusculi teologice (de inspirație luterană) și o revizuire a NT (1534). Criticile virulente, tipice pentru epoca respectivă, pe care traducătorul le-a exprimat cu privire la unele idei și practici întâlnite în Biserica vremii au atras asupra lui anatema establishmentului. A rămas celebră polemica lui cu Thomas Morus, pe marginea unor probleme de traducere a Bibliei. Deși a avut un sfârșit tragic, fiind arestat, condamnat pentru erezie, garotat și, în final, ars pe rug – căci intervențiile puternicului său prieten, Thomas Cromwell, nu l-au putut salva – Tyndale a influențat tradiția biblică englezească mai mult decât oricare alt traducător al Scripturii dinainte sau de după el.

De la moartea lui Tyndale, ale cărui ultime cuvinte au fost „Lord, open the King of England’s eyes”, și până la publicarea primei Biblii autorizate de Coroana Britanică aveau să treacă încă trei ani. În 1539, temperamentul monarh al Angliei aproba o versiune (tipărită cu litere gotice) a cărei pagină de titlu anunța: „This is the Byble apoynted to the use of the churches”. Ilustrația de pe pagina de început (realizată de Holbein) este un bun exemplu de propagandă politico-religioasă: registrul de sus îl înfățișează pe regele Henric primind *Verbum Dei*. Autoritatea coboară de la Dumnezeu la rege, apoi spre cler și biserici prin Thomas Cranmer, arhiepiscopul de Canterbury (stânga) și spre nobilime, prin Thomas Cromwell (dreapta). Până la moartea lui Henric al VIII-lea (1547), această ediție a avut o soartă oscilantă (fiind uneori retrasă din biserici).

Reforma ecleziastică începută de Henric al VIII-lea (care și-a dorit mai degrabă ieșirea de sub jurisdicția Romei decât o reformă teologică în sensul dorit de puritani) a continuat sub Eduard al VI-lea, fiind întreruptă brutal de regina Maria Tudor (1553–1558), catolică ferventă. În timpul scurtei sale domnii, numeroși protestanți englezi au luat calea exilului, refugiindu-se la Geneva, probabil cel mai puternic bastion al Reformei magisteriale, unde au tradus NT (1557) și apoi Biblia întreagă (1560). Popularitatea uriașă a acestei versiuni, publicată în circa 140 de ediții până în 1644, a fost întrecută numai de KJB, pe care de altfel a concurat-o multă vreme. Ușor de mână, grație formatului portabil și împărțirii pe capitole și versete, foarte lizibilă (datorită caracterelor romane) și înzestrată cu un bogat aparat de adnotări, hărți și tabele, versiunea geneveză (numită și „Breeches Bible”²) a fost Biblia lui Shakespeare, Biblia luată de puritani în Lumea Nouă și Biblia regelui Iacob însuși.

Paradoxal, notele (acele „most profitable annotations upon all the hard places”) care au făcut ca Biblia de la Geneva să fie atât de populară în rândul maselor au fost și factorul care a dus la marginalizarea ei de către Coroană. Fiind scrise de calvinisti, care găseau în Scriptură un mandat clar pentru rezistența politică la tiranie, notele marginale din Biblia de la Geneva nu puteau fi nici pe placul Elizabetei I, adepta echilibrului și a căii de mijloc în chestiuni de politică ecleziastică, nici pe placul moștenitorului ei, Iacob al VI-lea al Scoției, devenit, după moartea Glorianei, Iacob I al Angliei.

² În traducere aproximativă, „Biblia cu nădragi”. Denumirea se datorează termenului „breeches” („nădragi”, „brăcinar”) folosit pentru a reda ebr. *bagot*, gr. *περιζώματα* din Gen. 3:7.

A doua ediție oficială a bibliei englezești este așa-numita „Bishops’ Bible” pe a cărei pagină de titlu regina Elizabeta I este prezentată ca vajnică apărătoare a dreptei credinței, având ca deviză un citat din apostolul Pavel: „Non me pudet Evangelii Christi. Virtus enim Dei est ad salutem omni credenti” (Rom. 1:16). Pentru a contracara influența Bibliei de la Geneva, arhiepiscopul Matthew Parker a dispus publicarea unei ediții oficiale, operă colectivă a mai multor episcopi englezi, realizată după niște instrucțiuni precise. Pasajele mai puțin ziditoare duhovnicește erau marcate astfel încât cititorul să le poată evita în lectura publică, iar notele marginale erau de regulă evitate. Între acele puține note care s-au păstrat se remarcă una pe cât de originală, pe atât de fantezistă: toponimul *Ofir* (menționat în Ps. 45:19) este identificat cu ținutul descoperit de Christophor Columb!³

3. Un rege nou, o Biblie nouă (KJB – 1611)

După moartea Elizabetei (1603), care refuzase multă vreme să desemneze un moștenitor, coroana britanică a revenit regelui Iacob al VI-lea al Scoției. Frământările religioase din epoca Elizabetei nu se încheiaseră încă, deși regimul ei se caracterizase prin stabilitate. Odată cu sosirea unui nou suveran, puritanii au decis să ceară o reformare mai profundă a Bisericii Angliei, prin eliminarea ultimelor rămășițe de „superstiții” și „obiceiuri papistașe”. Dezideratele partidei puritane s-au cristalizat în „Millenary Petition”, un document numit astfel după numărul semnatarilor. Regele Iacob a acceptat să țină o dezbatere între arhierii Bisericii și puritani, care a avut loc la Hampton Court în zilele de 14, 16 și 18 ianuarie 1604. Discuțiile (mediate de *rex pacificus*) dintre clerul înalt (nouă episcopi și alți șapte clerici de rang inferior) și cei patru reprezentanți ai taberei puritane s-au concentrat pe liturghie și ceremonialul bisericesc. De fapt, în ansamblul dezbaterilor, chestiunea unei noi traduceri pare să fi fost aproape marginală. Principalele informații despre conferința de la Hampton Court provin dintr-o lucrare scrisă de William Barlow⁴, viitor episcop de Lincoln. Deși „procesul verbal” publicat de Barlow (el însuși ostil puritanilor) are un ton propagandistic (explicabil, dacă avem în vedere că regele Iacob a citit textul înainte de publicare), documentul reproduce în mod credibil pozițiile teologice (și ideologice) ale celor două părți.

Cel care a adus în discuție problema publicării unei noi Biblii a fost puritanul John Reynolds (Rainolds), rectorul Colegiului „Corpus Christi” (Oxford), care motiva că „those which were allowed in the reign of King Henry the Eight, and Edward the sixt, were corrupt, and not answerable to the truth of the Originall” (Barlow 1638: 46). Propunerea lui Reynolds a găsit un ecou favorabil în planurile regelui Iacob, care se declara nemulțumit de toate celelalte versiuni existente și, mai cu seamă, de Biblia de la Geneva, ale cărei note le găsea „very partial, untre, seditious, and favouring too

³ „Ophir is thought to be the Llande in the West coast of late founde by Christopher Columbo, from whence at this day is brought most fine golde”.

⁴ *The Summe and Substance of the Conference* [...], London, 1638.

much of dangerous, and traitorous conceits” (Barlow 1638: 47). Pentru a se asigura că noua versiune nu va conține explicații subversive, regele propunea ca ea să fie făcută „by the best learned in both the Universities, after them to be reviewed by the Bishops, and the chiefe learned of the Church; from them to be presented to the Privy Council, and lastly, to be ratified by his Royal authority; and so this whole Church to be bound unto it, and none other” (Barlow 1638: 47).

În final, s-a decis ca membrii comitetului de traducere să fie grupați în șase „companii” care să lucreze pornind de la niște norme redactate de rege în colaborare cu Richard Bancroft. Fiindcă cele paisprezece reguli sunt probabil unice pentru epoca respectivă, le reluăm mai jos în sinteză, urmând expunerea lui W. J. Heaton (1913: 267–271): 1) baza de plecare în munca de revizuire va fi Biblia Episcopilor, care trebuie modificată doar acolo unde nu este fidelă originalelor; 2) numele profeților și ale scriitorilor sacri vor fi scrise conform variantei intrate în uz (Norton 2011: 87); 3) cuvintele „bisericești” vor fi păstrate (*i.e. church*, nu *congregation*);⁵ 4) cuvintele cu multiple înțelesuri vor fi folosite conform utilizării lor din perioada patristică și potrivit cu analogia credinței; 5) de preferință, împărțirea pe capitole va rămâne aceeași; 6) notele marginale nu vor fi folosite decât pentru explicarea termenilor din greacă sau ebraică; 7) pe margine vor fi inserate, după necesitate, trimeri biblice la alte pasaje; 8) traducerea revizuită de un membru al unei companii va fi verificată de membrii aceleiași companii; 9) munca unei companii va fi trimisă spre verificare alteia; 10) diferențele de opinie dintre o companie și alta vor fi rezolvate la o ședință comună; 11) în cazul unor dificultăți majore („any place of special obscurity”), traducătorii vor cere părerea altor erudiți din țară; 12) episcopii vor cere clericilor care cunosc limbile biblice să trimită comentarii cu privire la traducerea în curs de realizare; 13) directorii companiei de la Westminster vor fi decanii de la Westminster și Chester, iar companiile de la Cambridge și Oxford vor fi conduse de titularii catedrelor de ebraică, respectiv greacă; 14) următoarele traduceri vor fi folosite ca reper: Tyndale, Coverdale, Matthews, Whitchurch (= Biblia Mare, 1539) și Geneva.

Nu s-au păstrat informații despre data exactă a tipării KJB, după cum nu există nici documente care să ateste că ea ar fi fost „autorizată” în mod oficial de regele Iacob. Sub aspect grafic, traducerea (republicată recent într-o splendidă ediție aniversară⁶) este o îmbunătățire față de celelalte versiuni realizate sub auspiciile Coroanei. Urmând tradiția, s-au folosit pentru tipărire caractere „gotice” („blackletter”), mai elegante, dar mai greu de citit decât cele „romane”, folosite în Biblia de la Geneva. O trăsătură curioasă a acestei ediții o reprezintă casele ornamentale care conțin atât litere inițiale mari, cât și reprezentări ale unor personaje din mitologia clasică: zeul Pan (cântând la fluiet) este prezent de trei ori

⁵ Regula poartă ecoul polemicilor dintre Thomas More și Tyndale și constituie o condamnare implicită a Bibliei de la Geneva și a concepțiilor aflate la baza ei.

⁶ *The Holy Bible. Quatercentenary Edition. An Exact Reprint in Roman [...] of the King James Version Published in the Year 1611*, Gordon Campbell (ed.), Oxford, Oxford University Press, Oxford, 2010.

(Ps. 141, Înțelepciunea lui Solomon și 1 Petru 3), Neptun, cu tridentul în mână, își strunește bidivii (Mat. 1 și Apoc. 1), iar nimfa care se transformă în laur, (Rom.), este, desigur, Dafne. Conform socotelii făcute de David Norton, prima ediție conține 351 de erori tipografice (247 în text și 104 în glosele marginale) și unele erori care probabil trebuie să fi existat în textul pregătit pentru tipar⁷.

Deși această versiune s-a dovedit foarte longevivă, fiind reeditată de zeci de ori în cei 400 de ani care s-au scurs de la publicarea ei, numeroasele texte preliminare care însoțesc textul biblic propriu-zis au fost retipărite doar în mod excepțional. Aceste elemente, care se întind pe 74 de pagini în *editio princeps*, sunt următoarele: 1) pagina de titlu realizată de artistul flamand Cornelius Boel; 2) epistola omagială către Iacob I, scrisă probabil de Thomas Bilson, episcopul de Winchester; 3) prefața către cititori („The Translators to the Reader”); 4) un calendar liturgic pentru fiecare lună; 5) un almanah valabil pentru următorii 39 de ani; 6) un tabel pentru calcularea Paștelui; 7) un tabel și un calendar cu lecțiuni biblice; 8) un tabel cu numele și ordinea cărților biblice; 9) blazonul regal; 10) genealogii de la Adam la Hristos; 11) un tabel cu toponime din Canaan; 12) o hartă a Canaanului (Campbell 2010: 302–308).

Cu această perspectivă asupra contextului politic și religios din care a izvorât KJB, putem trece la analizarea istoriei mai puțin celebrei FIDELA, echivalentul românesc al versiunii englezești.

4. Istoria versiunii FIDELA⁸

Versiunea FIDELA, numită astfel fiindcă, spun traducătorii, „am dorit să dăm o traducere curată a cuvintelor păstrate și inspirate ale lui Dumnezeu”, este isprava unui grup de români coordonați de americanul Brian J. Nibbe, pastorul Bisericii Baptiste „Lumina Evangheliei” din Cluj-Napoca⁹. De formație contabil, Brian Nibbe a sosit în România în 1994, după parcurgerea unui program de masterat la Hyles-Anderson Seminary. În 2000 a primit titlul de „Doctor of Humanities” din partea „Baptist College of America” (BCA), instituție care se recomandă drept „cel mai bun colegiu biblic prin corespondență”¹⁰. Informațiile despre acreditarea acestei instituții sunt de negăsit, dar în lista cadrelor didactice întâlnim totuși câteva nume, însoțite de următoarea justificare: „În loc să fie supusă filozofilor schimbătoare și teoriilor fără fundament, de către oameni care n-au făcut niciodată activitate de pastorație, curricula BCA izvorăște din visteriile titanilor credinței! Curricula noastră unică este disponibilă prin intermediul unui program de corespondență. Prezentăm

⁷ Pentru o discuție mai amplă despre erorile de tipar sau de altă natură din *editio princeps*, vezi Norton (2011: 54–61 și 167–172).

⁸ Pentru această parte a studiului de față am preluat, revizuit și extins o secțiune a unei cercetări care inventariază principalele ediții ale Bibliei în limba română: Conțac (2011: 159–245).

⁹ Trebuie precizat că, deși se definește ca „baptistă”, Biserica „Lumina Evangheliei” (înființată în anul 2000) nu face parte din Cultul Creștin Baptist din România, iar inițiativa acestei traduceri aparține exclusiv acestei comunități independente.

¹⁰ America’s Premier Correspondence Bible College.

mai jos câțiva dintre membrii corpului nostru profesoral¹¹. Astfel, în lista de „profesori” întâlnim fie predicatori bapțiști din secolul XIX (J. Hudson Taylor, William Carey, C.H. Spurgeon, George Müller), fie predicatori bapțiști din sec. XX (Lester Roloff, J. Frank Norris, Tom Malone, John R. Rice, Lee Roberson, Jack Hyles, Carl Hatch). Pentru a lămuri de la bun început chestiunea identității doctriinare a seminarului, primul paragraf din secțiunea „Our Beliefs” statuează: „Acceptăm manuscrisele de tip *Textus Receptus* din care provine Biblia *King James* și acceptăm că Biblia *King James* este Cuvântul lui Dumnezeu păstrat în mod divin în limba engleză”.

În 2002, sub coordonarea lui Brian Nibbe, s-a început traducerea Bibliei pornind tocmai de la acest text foarte popular în rândurile bapțiștilor fundamentaliști americani, care, precum se știe, nu acceptă contribuțiile cercetării moderne la reconstituirea textului biblic original¹². Prima ediție FIDELA (2009) a fost publicată exclusiv în format electronic (PDF), iar în urma comentariilor venite din partea comunității evanghelice românești a fost revizuită, fiind tipărită anul următor în 10000 de exemplare distribuite gratuit. Epuzizarea acestora a dus la retipărirea a încă 15000 de exemplare cu coperti de piele. Într-o scrisoare de informare datată 4 oct. 2011, Brian Nibbe anunța că cele 25000 de exemplare fuseseră difuzate în bună măsură și cerea totodată sprijin financiar pentru tipărirea a încă 20000 de exemplare din a treia ediție (disponibilă numai în format digital la momentul respectiv)¹³, ediție a cărei prefață este semnată de „pastor Andrei Benjamin Lariu” și „dr. Brian James Nibbe, Sr.”¹⁴.

4.1. O traducere după *Textus Receptus*?

Potrivit informațiilor de pe site-ul pastorului Brian Nibbe, la realizarea acestei versiuni au fost necesare 50000 de ore de muncă și peste 230000 de dolari. Evident, nu putem verifica în mod independent aceste date. Ce putem însă verifica este pretenția traducătorilor de a fi tradus Noul Testament după textul grecesc, mai exact după *Textus Receptus*: „Am dorit să producem o traducere nouă care să aibă ca origine familia grecească a *Textului Receptus* pentru Noul Testament” (FIDELA: 9)¹⁵. Ignoranța cu privire la tradiția biblică românească îi face pe responsabili ediției să afirme că versiunea lor este „singura traducere românească modernă a Bibliei care pornește de la *Textus Receptus*”, informație eronată, întrucât Societatea

¹¹ Cf. site-ului colegiului, http://0101.nccdn.net/1_5/0a6/198/2a1/Catalog-2011.pdf, accesat la 28 octombrie 2011.

¹² O încercare de corectare a acestei tendințe a făcut Carson (1978).

¹³ Vezi <http://bjnibbesr.com/files/46426489.pdf>, site accesat la 28 octombrie 2011.

¹⁴ Textul introductiv al ediției I este asumat de „Echipa de traducere Fidela”. Prefața celei de-a doua ediții nu este semnată.

¹⁵ Informația se regăsește și pe pagina de internet a Bisericii: „In 2002 our church began it's (sic) biggest project ever, the translation of the New Testament from the Greek *Textus Receptus*. At the time there was no modern Romanian *Textus Receptus* translation”. Vezi <http://bjnibbesr.com/index.html>, site accesat la 28 octombrie 2011.

Biblică Trinitariană a publicat în 2002 o versiune a Bibliei care folosește *Textus Receptus* ca *Vorlage* pentru Noul Testament¹⁶.

Înainte de a vedea dacă afirmația privind textul-sursă al traducerii se verifică, să vedem care este filozofia de lucru a echipei coordonate de Brian Nibbe: „Înainte de toate noi credem în echivalența formală. Acesta este crezul după care cuvintele lui Dumnezeu sunt literale și trebuie traduse literal. Am încercat să ocolim practica echivalenței dinamice, care este de prea multe ori ceea ce traducătorul dorește să spună. Pentru că această traducere este una literală, vei observa unele exprimări sau fraze mai neobișnuite” (FIDELA: 9). Odată tradus, textul a fost verificat cu ajutorul unui procedeu mult îndrăgit în tradiția biblică românească, metoda comparatistă. „Am încercat să găsim cât mai mult (sic!) traduceri românești în circulație și să le folosim comparând termeni și expresii pentru alegerea celor mai justificate sensuri. Au fost folosite de asemenea și texte în alte limbi în paralel cu textele românești când anumite pasaje au avut nevoie de mai multe clarificări. În total au fost folosite 9 texte de limbă română și 10 în limbi străine” (FIDELA: 9). După cum vom vedea, de un statut privilegiat s-a bucurat KJB, folosită însă nu ca simplu element de comparație, ci ca text-sursă. Secțiunea care urmează prezintă mai multe categorii de dovezi, care conduc toate înspre concluzia că FIDELA este o transpunere servilă în românește a KJB.

4.2. Elemente care definesc filiația KJB-FIDELA

4.2.1. Folosirea elementelor paratextuale

Un indiciu relativ sigur cu privire la ediția care a stat la baza unei traduceri este prezența parantezelor în textul biblic. Deoarece KJB folosește paranteze în numeroase rânduri, putem folosi acest element pentru a depista influența pe care a avut-o asupra altor versiuni. Tabloul de mai jos conține doar câteva exemple care pun în evidență filiația dintre KJB și FIDELA.

Ref.	KJB	FIDELA
Mat. 24:15 ¹⁷	(whoso readeth, let him understand)	(cine citește să înțeleagă)
Marc. 2:10	(he saith to the sick of the palsy)	(îi spune paralticului)
Marcc. 5:13	(they were about two thousand)	(erau cam două mii)
Marc. 6:14	(for his name was spread abroad)	(pentru că numele lui se răspândise)
Marc. 14:40	(for their eyes were heavy)	(fiindcă ochii lor erau îngreunați)
Marc. 15:41	(Who also, when he was in Galilee, followed him, and ministered unto him)	(Care, de asemenea, când era <i>el</i> în Galileea, îl urmau și îl serveau)

¹⁶ TBS 2002, „Prefață”: „Pentru a conferi exactitate textuală acestei revizuirii, consultând și *Biblia de la Iași*, societatea noastră a folosit *Textus Receptus* ca bază textuală a Noului Testament, iar *Textus Masoretic* ca bază a Vechiului Testament”.

¹⁷ Cf. și pasajul paralel din Marc. 13:14.

Din perspectiva elementelor paratextuale, mai remarcăm că atât în FIDELA, cât și în KJB, acuzația care i se aduce lui Isus (Marc. 15:26) este scrisă cu majuscule: „THE KING OF THE JEWS”, respectiv „ÎMPĂRATUL IUDEILOR”.

4.2.2. Folosirea adverbului „acum”

Deoarece KJB era destinată uzului liturgic și lecturii cu glas tare („appointed to be read in churches”), traducătorii ei au urmărit să imprime textului o fluentă cât mai mare. Procesul verbal al întâlnirii finale arată cu prisosință că responsabilii ediției au fost profund preocupați de dimensiunea orală a textului (Nicolson 2003: 209–212). Pentru a spori cursivitatea textului tradus, au introdus uneori adverbe care nu au corespondent în textul grecesc. Unul dintre ele este adverbul *now*. Traducătorii FIDELEI au observat că românescul *acum* este mult prea puternic și au renunțat la folosirea lui. Totuși, eliminarea lui nu s-a făcut în mod sistematic. Prezentăm mai jos câteva exemple care arată că traducătorii au fost tributari textului englezesc:

Ioan 12:57	<i>δεδώκεισαν δὲ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐντολήν</i>
	Now both the chief priests and the Pharisees had given a commandment
Rom. 6:8	Acum deopotrivă preoții de seamă și fariseii poruncă dăduseră
	<i>δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ σὺζήσομεν αὐτῷ</i>
Mat. 24:32 ¹⁸	Now if we be dead with Christ, we believe that we shall also live with him
	Acum dacă suntem morți împreună cu Cristos, cred că vom și trăi cu el.
	<i>Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν</i>
	Now learn a parable of the fig tree
	Acum învățați o parabolă a smochinului

În cazul ultimului exemplu, dincolo de prezența lui *acum*, care nu are corespondent în greacă, mai sesizăm și înțelegerea eronată a textului englezesc. Traducerea secvenței gr. *ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς* („de la smochin”) prin „of the fig tree” este corectă. Genitivul din KJB este însă ambiguu, pentru cel care nu-l interpretează prin raportare la textul grec. Traducătorul român l-a considerat, în mod eronat, genitiv posesiv, redându-l ca atare.

4.2.3. Greșeli datorate necunoașterii sensurilor unor termeni din KJB

a) „Damsel” — „tânără” sau „slujnică”? Termenul *damsel* este folosit uneori în KJB cu sensul de ‘slujnică, servitoare’. În Gen. 24:61 se spune că Rebeca și „her damsels” au plecat spre Țara Promisă, la invitația lui Eleazar, care fusese trimis de stăpânul său, Avraam, să aducă o mireasă pentru Isaac. În context, ebr. *na’arot@bā* nu poate fi tradus decât prin „slujnicele sale”. În Noul Testament, *damsel* traduce grecescul *παιδίσκη* (Mat. 26:69). Din păcate, traducătorii FIDELEI l-au redat prin „tânără”, ignorând complet valențele multiple ale acestui termen. Folosirea lui

¹⁸ Cf. și versetul paralel din Marc. 13:28.

damsel cu sensul de ‘slujnică’ nu este nicidecum o particularitate a KJB. O utilizare de acest tip întâlnim și în *The Examination of Men's Wits* (1594)¹⁹, versiunea engleză a lucrării *Examen de ingenios* (1575), scrisă de medicul spaniol Juan Huarte. Citatul biblic latinesc „Misit ancillas suas vocare ad arcem” (Prov. 9:3)²⁰ este redat în engleză prin „He sent his damsels to call to the Castle”.

b) ἄρχων — „prinț” sau „căpetenie”? KJB redă gr. ἄρχων fie prin *ruler*, fie prin *prince*. În obediență strictă față de „originalul” folosit, traducătorii FIDELEI au redat termenul *prince* prin echivalentul cel mai la îndemână, *prinț*, fără a-și pune problema dacă termenul românesc este adecvat în toate contextele. De pildă, în Ioan 12:31 citim (cu referire la Satan) că „prințul acestei lumi va fi aruncată afară”. Am putea trece cu vederea această neologizare (nepotrivită), dacă n-am întâlni și contexte în care termenul *prinț* este contraindicat. În 1 Cor. 2:6, 8 se face referire la „prinții acestei lumi” care, ne spune Sf. Apostol Pavel, l-au răstignit pe Hristos. Cei pe care îi are în vedere apostolul sunt membrii sinedrului iudeu, regele Irod și guvernatorul Pilat. Însă despre niciunul dintre membrii acestei „monstruoase coaliții” nu s-ar putea spune că era „prinț” în sensul românesc al termenului. Discordanța devine și mai evidentă în Apoc. 1:5, verset potrivit căruia Iisus este *ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς* („stăpânul împăraților pământului”). Soluția folosită de KJB este „the prince of the kings of the earth”, transpus în FIDELA prin „prințul împăraților pământului”.

Cititorii KJB și cei ai FIDELEI ar putea fi contrariați că Iisus este prezentat cu titlul de „prinț”, dat fiind că prințul este, prin definiție, mai mic în rang decât împăratul. Totuși, traducătorilor KJB nu avem a le reproșa nimic. Potrivit OED, *s.v.*, în engleza veche termenul *prince* era folosit cu înțelesul de ‘monarch, *esp.* a king. Formerly also, a person whose authority is paramount, a ruler, a chief; a leader, a commander’. Prin urmare, prezența termenului *prince* în texte ca 1 Cor. 2 sau Apoc. 1:5 nu-l intrigau pe cititorul englez. Dar în limba română termenul *prinț* nu s-a bucurat niciodată de o asemenea elasticitate semantică. Traducătorii FIDELEI l-au întins pe calapodul KJB, încercând să-i dea noi valențe, însă rezultatul este o formulă nefericită.

c) *μοαί* — „locașuri” sau „locașuri mari”? (Ioan 14:2). În ciuda faptului că în Ioan 14:2 nu întâlnim adjectivul *mari* nici în textul grec, nici în KJB, traducătorii FIDELEI l-au folosit cu referire la *locașurile* (gr. *μοναί*, KJB *mansions*) pe care Mântuitorul le promite ucenicilor săi în discursul de rămas bun. Este deci firesc să ne întrebăm: care sunt motivele pentru care traducătorii români au folosit sintagma „locașuri mari”, dacă originalul vorbește doar de „locașuri”?

Analiza istoriei termenului *mansion* ne ajută să găsim răspunsul. În engleza americană modernă, *mansion* este folosit mai cu seamă cu sensul de ‘a large imposing residence’ (MERRIAM-WEBSTER). De bună seamă, traducătorii români vor fi crezut că și în KJB termenul înseamnă același lucru, de aceea au redat *mansion* prin „locaș

¹⁹ Huarte (1959: 130).

²⁰ Pentru documentare am folosit ediția a doua a cărții, cenzurată de Inchiziție (Huarte 1594: 178).

mare”. Ceea ce nu par să fi știut traducătorii este că în engleza lui Tyndale sau a lui Shakespeare *mansion* era folosit adeseori cu înțelesul de ‘locaș’ sau ‘încăpere’.

În prima sa ediție a NT (1526, retipărită în 1534), Tyndale îl folosește pentru a traduce gr. *μονή, οἰκία* sau *οἰκητήριον*: „In my fathers housse are many mansions” (Ioan 14:2); „Oure erthy mancion wherin we now dwell” (2 Cor. 5:1); „Desyringe to be clothed with oure mansion which is from heven” (2 Cor. 5:2). Într-o carte despre America (*A Treatyse of the Newe India*, 1553) tradusă de Richard Eden, după *Cosmografia* lui Sebastian Münster, întâlnim *mansion* cu sensul de ‘încăpere’: „They came to a low cottage... hauing in it two mansions, in one of ye which were women & children & in the other only men”. Mai aproape de perioada când a fost publicată KJB, Shakespeare (*Cymbeline* iii. iv. 68) pune în gura inocentei Imogen următoarele cuvinte: „I draw the sword myself: take it and hit/ The innocent Mansion of my Loue, my Heart”.

d) *ἀτμῖς καπνοῦ* — „nor de fum” sau „vapori de fum”? (Fapte 2:19). În Fapte 2:19, FIDELA folosește secvența „vapori de fum”, sub directa influență a expresiei „vapour of smoke”²¹ din KJB, căreia în grecește îi corespunde *ἀτμίδα καπνοῦ* („coloană de fum”).²² În Faptele Apostolilor 2, Sf. Petru ține o predică în care citează din Ioel 3:3. Luca, autorul cărții Faptelor, redă predica în grecește și urmează destul de fidel textul septuagintal al profeției lui Ioel: *καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ*. În spatele secvenței din Septuaginta (*ἀτμίδα καπνοῦ*, „coloană de fum”) se află ebraicul *timarot ‘aşan* („coloane de fum”), redat în mod corect de traducătorii KJB printr-un plural: „pillars of smoke”.

Înainte de a analiza soluția de traducere propusă de FIDELA, considerăm necesară o scurtă analiză a termenului gr. *ἀτμῖς* și a modului în care a ajuns să fie redat în KJB prin „vapour”. Un aspect interesant cu privire la *ἀτμῖς* este ambivalența lui. În unele contexte este folosit în mod clar cu sensul de ‘abur’ sau ‘vapor’. Prin contrast, în LXX termenul este folosit des cu sensul de ‘fum’: *ἀτμῖς καμίνου*, „fumul unui cuptor” (Gen. 19:28), *ἡ ἀτμῖς τοῦ θυμιάματος*, „fumul de tămâie”, (Lev. 16:13, Ezech. 8:11), *λιβάνου ἀτμῖς ἐν σκηνῇ*, „fumul tămâiei în cort” (Sirah 24:14). O ocurență aparte întâlnim în Sirah 22:24, verset care folosește atât *ἀτμῖς*, cât și *καπνός*. Pentru că limba română nu avem sinonime pentru *fum*, traducătorul român a redat primul termen prin *abur* și al doilea prin *fum*: *ἀτμῖς καμίνου καὶ καπνός*, „aburul din cuptor și fumul” (Sirah 22:24, SEPT. NEC).

În traducerile englezești, secvența „vapour of smoke” se întâlnește la Wycliffe („Blood, and fizr, and vapour of smoke”, Ioel 2:30), probabil sub influența VULG. („vaporem fumi”), în TYNDALE 1534 (Fapte 2:19), fiind preluată de BISHOPS 1568, prin mijlocirea căreia a trecut în KJB.

²¹ Tot versetul: „And I will shew wonders in heaven above, and signs in the earth beneath; blood, and fire, and vapour of smoke”.

²² În SCRIVENER 1894, textul spune: *καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ*.

Dar cât de corectă este expresia „vapori de fum”? În limba română folosim expresii ca „vapori de apă”, „vapori de mercur”, „vapori de clor” etc., dar nu și „vapori de fum”. Spunem, în schimb, „nori de fum”, „coloane de fum” sau, dacă vrem să folosim limbajul mai vechi, „stâlpi de fum”. Caracterul impropriu al expresiei „vapori de fum” se datorează, evident, KJB, care a pus în circulație o sintagmă a cărei origine coboară până la Vulgata.

e) „Înțelegerea celor prudenți” (1 Cor. 1:19). O altă greșeală apărută din insuficiența cunoaștere a limbii engleze se întâlnește în 1 Cor. 1:19. Secvența gr. τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν a fost tradusă în englezește prin „the understanding of the prudent” și apoi, în românește, prin „înțelegerea celor prudenți”. Traducătorul nu pare să-și fi pus întrebarea dacă engl. *prudent* are același sens ca și rom. *prudent*. În engleza secolului al XVII-lea, *prudent* însemna ‘wise, discerning, knowledgeable’²³. În limba română modernă, *prudent* poate fi definit după cum urmează: ‘care prevede eventualele consecințe, orientându-se bine în mediul înconjurător; care acționează luând toate măsurile de precauție; prevăzător; precaut; circumspect’. Critica Sf. Pavel (care citează din Is. 29:14) nu vizează persoanele „prevăzătoare”, ci „inteligenția” elenistică, pe acei exponenții ai unei *Weltanschauung* păgâne, care prețuiau retorica și erudiția seculară. Să mai observăm că în textul grecesc întâlnim două cuvinte înrudite (σύνεσιν, συνετῶν) pe care o traducere consecventă ar trebui să le redea în consecință. „Priceperea celor pricepuți” ar fi fost o soluție mai convenabilă, pe care traducătorii FIDELEI n-au folosit-o, fiindcă nu au tradus din greacă, ci din engleză.

f) „Potire pline cu arome”? (Apoc. 5:8). În FIDELA, cei 24 de bătrâni din Apocalipsă țin în mâini „harpe și potire de aur pline de arome”. Deoarece textul grecesc vorbește despre θουμιάματων (‘substanță plăcut mirositoare, arasă în context cultic; tămâie’, cf. θουμιάμα, BDAG) ne întrebăm cum au ajuns traducătorii să folosească un termen care în românește este folosit în mod tipic pentru a denumi calitatea (gustul sau mirosul) unei substanțe. În textul corespunzător din KJB, întâlnim substantivul *odours*, a cărui utilizare în engleza veche o vom investiga sumar. Potrivit OED, termenul este folosit la propriu cu două accepții: atât în sensul de ‘proprietate’²⁴, cât și în cel de ‘substanță’²⁵. Cu acest înțeles, termenul apare în Apoc. 5:8, în traducerea asociată cu Wycliffe²⁶, fiind utilizat în egală

²³ OED, s.v. „prudent 2”. După cum indică acest dicționar, *prudent* ca echivalent al lui συνετός este atestat încă din sec. XIV: „a1382 *Prefatory Epist. St. Jerome in Bible* (Wycliffite, E.V.) (Bodl. 959) v. 4, I sall lesen þe wisdom of wyse men, & þe prudence of prudent men I schall reþrouen; þe verrey wisdom schall spyll þe fals wysdome”.

²⁴ OED, s.v. *odour*. „1. The property of a substance that is perceptible by the sense of smell; (in early use) *spec.* a sweet or pleasing scent; (now, freq.) an unpleasant smell”.

²⁵ *Ibid.* „2. A substance that emits a sweet smell or scent, *esp.* incense, spice, ointment, etc.; a perfume. Also: †an odoriferous flower. Now *rare*”.

²⁶ OED citează chiar versetul din Ap. 5:8: „a1425 (1395) *Bible* (Wycliffite, L.V.) (Royal) (1850) Apoc. v. 8 Hadden ech of hem harpis, and goldun violis ful of odours”.

măsură de TYNDALE 1534 („vialles full of odoures”)²⁷ sau de BISHOPS 1568 („vyals full of odours”). Lipsa de discernământ a traducătorului român face ca o exprimare acceptabilă în engleză să devină improprie în limba română.

4.2.4. Calchierea soluțiilor de traducere interpretative din KJB

Dat fiind că orice versiune, oricât de literală s-ar pretinde, introduce pe alocuri soluții de traducere interpretative, nu trebuie să fim surprinși că ele există și în KJB. Atunci când ele apar „copiate la indigo” și în FIDELA, în condițiile în care textul grec acceptă mai multe soluții de traducere în română, este limpede că ele au fost împrumutate direct din engleză. Prezentăm mai jos câteva exemple care ilustrează sinoptic relația de dependență dintre KJB și FIDELA.

Luca 8:22 — *ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν*/ *on a certain day*/ *într-o zi anumită*. Traducerea direct din greacă ar trebui să fie „într-una din zile”. Soluția din KJB provine de la TYNDALE 1534: „on a certayne daye”.

Ioan 19:29 — *σκεῦος ὄν ἔκειτω ὄξους μεστόν*/ *there was set a vessel full of vinegar*/ *acolo s-a pus un vas plin cu oțet*. Verbul *ἔκειτω* este fie la diateza medie („se afla”), fie la cea pasivă („a fost pus”), pentru care optează și KJB (*cf.* VULG. *positum erat*). Versiunile recente adoptă o traducere mai firească („era”, „se afla”), ce ar fi fost de dorit să apară și în FIDELA.

1 Cor. 1:10 — *Παρακαλῶ*/ *I beseech*/ *vă implor*. Traducerea tipică în limba română este „vă îndemn”. Englezescul *beseech* are o intensitate mai mare decât originalul, motiv pentru care, în FIDELA, Sf. Pavel ajunge să-i „implore” pe corinteni.

1 Cor. 6:16 — *φησίν*/ *saieth he*/ *spune el*. Verbul gr. *φησίν* este folosit în acest verset pentru a introduce un citat din Scriptură. Prin urmare, în traducere ar trebui pus între paranteze [Scriptura]. Textul grec nu conține pronumele personal masculin din KJB (sau din alte versiuni engleze mai vechi), respectiv FIDELA.

Evrei 1:4 — *κεκληρονόμηκεν*/ *he hath by inheritance obtained*/ *a obținut prin moștenire*. Forma de perfect a verbului gr. *κληρονομέω* ar fi trebuit tradusă, în mod firesc, prin „a moșteni”. Din motive care nu sunt clare, TYNDALE 1534 a folosit o perifrază („he hath by inheritaunce obteyned”) care, prin intermediul BISHOPS 1568 și al KJB, a pătruns și în tradiția biblică românească.

Evr. 1:13 — *ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*/ *footstool*/ *așternutul piciorului*. Deși LXX conține în mod evident un plural („picioarelor”), singularul *foot* din termenul compus *footstool* i-a indus în eroare pe traducătorii români, care au folosit și în românește un singular.

Evr. 4:13 — *κτίσις ἀφανής*/ *creature that is not manifest*/ *ființă care să nu fie arătată*. Adjectivul gr. *ἀφανής* a fost tradus de TYNDALE 1534 prin „invisible”, în vreme ce BISHOPS 1568 a preferat perifraza „not manifest”, preluată de KJB. Un echivalent natural în română ar fi „ascunsă” (*i.e.* „nici o ființă nu este ascunsă”).

²⁷ În Luca 1:9, Tyndale a folosit inițial *odoures* („His lott was to bren odoures”), dar în ediția revizuită a renunțat la el, folosind termenul *incense* („his lot was to burne incence”).

4.2.5. Probleme de ordin stilistic

În această secțiune semnalăm atât neologismele, care fac notă discordantă cu stilul bisericesc, cât și calcurile frazeologice, care nu se potrivesc cu registrul limbii române literare. De pildă, în episodul Bunei Vestiri, arhanghelul Gabriel o numește pe fecioara Maria „privilegiată” (*κεχαριτωμένη*, Luca 1:28), iar două versete mai jos îi spune că a găsit nu „har”, ci „favoare” (Luca 1:30). În același context, insistența traducătorilor de a urma fidel textul englezesc²⁸ (marcat de redundanță) se soldează cu formulări de un comic involuntar: „Vei rămâne însărcinată în pântecele tău” (*συλληψη εν γαστρι*, Luca 1:31). În relatarea despre naștere din cealaltă evanghelie, citim că „o fecioară va fi însărcinată” (*εν γαστρι εξει*, Mat. 1:23) și că magii de la Răsărit vin la pruncul Iisus cu „tezaure” (*θησαυρούς*, Mat 2:11).

Terminologia care trimite la statutul socio-profesional al personajelor din evanghelii a fost „adusă la zi”: ucenicii sunt acum „discipoli”, cărturarii au devenit „scribi”, aproful s-a transformat în „executor” (*υπηρέτης*, Mat. 5:25), vameșul Matei nu stă la „vamă”, ci la „recepția vămii” (*τελώνιον*, Mat. 9:9)²⁹, iar robii din Luca 19:15 nu fac „negot”, ci „comert”, drept care negustorul amator de perle nu poate fi decât „comerciant” (*ανθρωπω εμπόρω*, Mat. 13:45). Iosif din Arimateea nu mai este „sfetnic”, ci „consilier” (*βουλευτής*, Marc. 15:43), iar soborul însuși a devenit, desigur, un „consiliu” (*συνέδριον*, Mat. 26:59). Cea mai radicală schimbare îl vizează probabil pe Ioan Botezătorul, rebotezat el însuși cu numele de „Ioan Baptist”.

Parcurgând episodul ispitirii din Mat. 4:5, un cititor neavizat ar putea rămâne cu impresia că templul de la Ierusalim seamănă cu o moschee, de vreme ce diavolul l-a dus pe Mântuitorul „pe un turn al templului”³⁰. În acord cu KJB, cetatea la care face referire Mântuitorul în Mat. 5:14 nu mai este așezată „pe un munte”, ci „pe un deal”. Pridvoarele scâldătorii Vitezda au devenit „arcade” (*στοάς*, Ioan 5:2), iar casa din pildă nu are temelie pe stâncă, ci este „fondată pe stâncă” (*τεθεμελίωτο γαρ επί την πέτραν*, Mat. 7:25). Ori de câte ori călătorește pe mare, Iisus nu se suie în corabie, ci „se imbarcă” (*εμβάντι*, Mat. 8:23), iar la finalul discursurilor sale oamenii sunt nu „uimiți”, ci „înmărmuriți” (Mat. 7:28). Desigur, aceia dintre ei care nu cred vor fi „damnați” (*κατακριθήσεται*, Marc. 16:16), probabil fiindcă n-au fost „predestinați” pentru mântuire (Efes. 1:5, Rom. 8:30).

Dacă limbajul neologic folosit ar putea fi justificat din rațiuni practice (o traducere pentru omul modern trebuie să fie ea însăși modernă), nu găsim nici o justificare pentru numeroasele cazuri în care traducătorii încalcă proprietatea

²⁸ KJB: „thou shalt conceive in thy womb”. Formularea își are originea în TYNDALE 1534: „thou shalt conceive in thy wombe”.

²⁹ De notat că Zacheu, colegul său de breaslă, coboară nu dintr-un dud, ci dintr-un sicomor.

³⁰ Termenul englezesc *pinnacle* (utilizat de Wycliffe, Tyndale și ceilalți traducători) provine în ultimă instanță din Vulgata (*pinnaculum*), care traduce gr. *πτερύγιον*, diminutiv al lui *πτέρυξ* („aripă”). Cercetătorii nu sunt siguri cu privire la forma acestui element arhitectonic (cf. BDAG, *s.v.*, și TDNT, vol. 3, p. 236), dar, indiferent cum ar fi arătat, în mod sigur nu putea fi vorba de un turn.

termenilor, cu efecte dezastruoase la nivel stilistic. De pildă, Ioan este comparat nu cu o „trestie clătinată de vânt”, ci cu o trestie „scuturată” de vânt, „marele preot” a devenit „înaltul preot”, iar sintagma „tații noștri” este folosită în mod repetat, în locul celei consacrate, „părinții noștri”.

Uneori, adverbele folosite smulg cititorului un zâmbet, ca în cazul incidentului de la Gadara, în urma căruia „toată turma de porci s-a aruncat furios în jos” (Mat. 8:32).³¹ Există și situații în care adverbul folosit denaturează sensul originalului grecesc. În FIDELA, Iosif din Arimateea „a intrat cutezător la Pilat” (Marc. 15:43), dar avem motive serioase să ne îndoim că avem de-a face cu un exemplu de bravadă. O lectură contextuală atentă sugerează că textul grecesc ar trebui interpretat în sensul că notabilul evreu „a îndrăznit să meargă la Pilat” (*τολμήσας εἰσῆλθε πρὸς Πιλάτον*).³²

În partea de final a acestei secțiuni, prezentăm într-un tablou „sinoptic” câteva calcuri frazeologice care pun în evidență atât dependența FIDELEI de KJB, cât și aberațiile stilistice care iau naștere din lipsa de discernământ a traducătorilor. Toate exemplele au fost selectate din epistola 1 Corinteni. Textul de pe prima coloană provine din ediția SCRIVENER 1894 (reprezentativă pentru *Textus Receptus*), cel din mijloc provine din KJB, iar cel de la final, din FIDELA.

1:17 — *κενωθῆ/ be made of none effect/ să fie făcută fără efect*. Verbul *κενώω* se traduce de regulă prin „a goli”, dar în context are sensul de „a zădărnici”. Perifraza din FIDELA este în mod cert calchiată după KJB.

1:20 — *οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου/ bath not God made foolish the wisdom of this world?/ Nu a făcut Dumnezeu prostească înțelepciunea acestei lumi?* În context, sensul verbului gr. *μωραίνω* (la aor. *ἐμώρανεν*), înrudit cu *μωρός* ‘prost, nebun, nerod’) este de ‘a face să pară nebun/nerod’, dar în tradiția biblică românească redarea lui s-a dovedit variată: „a prosti” (CORNIL. 1924), „a scoate de nebun(ă)” (GAL. 1938), „a dovedi nebună” (BIBL. 1968). Soluția din FIDELA este o evidentă stângăcie la nivel stilistic.

6:4 — *τοὺς ἐξουθενημένους/ least esteemed/ cel mai puțin stimați*. Dacă participiul *τοὺς ἐξουθενημένους* ar fi fost tradus direct din greacă, ar fi trebuit să găsim în FIDELA un alt echivalent. În context, verbul gr. *ἐξουθενέω* trebuie tradus prin „a disprețui”, iar participiul gr. *ἐξουθενημένους*, prin „cei disprețuiți, cei desconsiderați”. Traducătorii KJB au recurs la perifraza „least esteemed”, urmată și de FIDELA.

6:12 — *οὐκ ἔγω ἐξουσιασθήσομαι/ I will not be brought under the power/ nu voi fi adus sub puterea*. Verbul gr. *ἐξουσιάζω* înseamnă ‘a stăpâni’ sau ‘a fi stăpân peste’. O traducere literală din greacă a formei de viitor ar fi fost „nu voi fi stăpânit”, nicidecum „nu voi fi adus sub puterea”. Rezultatul calchierii KJB duce și în acest caz la o formulare deficitară în limba română.

³¹ O traducere direct din greacă a verbului *ῥρησε* („s-a năpustit”) nu necesită folosirea vreunui adverb, ideea de violență fiind inclusă în verb.

³² Cf. traducerea din BDAG, s.v. *τολμάω* „he summoned up courage and went in”.

6:20 — ἠγοράσθητε/ *For ye are bought/ sunteți cumpărați*. Verbul gr. ἀγοράζω este folosit aici la aorist și ar trebui tradus printr-un perfect compus, „ați fost cumpărați”, nu prin prezentul „sunteți cumpărați”, pătruns în FIDELA prin intermediul KJB.

5. Concluzii

În studiul nostru ne-am concentrat pe relația dintre KJB și FIDELA din perspectiva Noului Testament, raportând ambele versiuni la *Textus Receptus*, pe care traducătorii români pretind că l-au urmat. Punerea în context a celor două versiuni biblice, urmată de analiza lor comparativă ne-a condus către următoarele concluzii:

1) Versiunea FIDELA este o manifestare pe tărâm românesc a unui tip de fundamentalism religios specific unei aripi a protestantismului american, potrivit căreia, spre deosebire de versiunile moderne ale Bibliei, KJB păstrează „toate cuvintele lui Dumnezeu”. Exponenții acestor convingeri au canonizat o anumită versiune a Bibliei („Versiunea Autorizată”), ignorând istoria ei, contextul în care a apărut, convingerile care stau la baza ei și limitările scoase la iveală îndeosebi de cercetările biblice și filologice din ultimul secol. Lucrând la întocmirea unei noi versiuni a Scripturii, traducătorii KJB au fost conștienți că se află în albia largă a unei tradiții venerabile care nu se va încheia odată cu ei. Orizontul lor larg, caracterizat nu doar de o bună cunoaștere a autorilor clasici și a textului biblic, ci și de un solid aparat hermeneutic, cu fundament patristic, contrastează puternic cu orizontul strâmt al realizatorilor FIDELEI. În mod ironic, sloganul care definește demersul FIDELA („toate cuvintele lui Dumnezeu”) este indirect pus sub semnul întrebării tocmai de Miles Smith, în prefața KJB: „Is the kingdom of God become words or syllables?”.

2) Faptele de limbă analizate în acest studiu contrazic în mod evident afirmațiile din prefața Bibliei FIDELA, scoțând la iveală atât o strânsă dependență între KJB și textul românesc, cât și soluții de traducere care diferă semnificativ de cele care ar rezulta dacă FIDELA ar fi fost tradusă direct din limba greacă. Contradicția flagrantă între ceea ce se afirmă în prefață și realitatea ascunsă în paginile traducerii plasează versiunea FIDELA în compania altor versiuni românești care, deși se declară traduceri după textul original, sunt în realitate traduceri după alte traduceri (de exemplu *Palia de la Orăștie*, din 1582).

3) Deși analiza noastră urmărește aproape exclusiv exemple din Noul Testament, putem presupune că situația nu diferă semnificativ în cazul Vechiului Testament. Această ipoteză ar trebui însă verificată printr-o analiză sistematică a celor două versiuni și prin raportarea permanentă la Textul Masoretic, pe care ambele îl revendică drept *Vorlage*.

4) Traducătorii FIDELEI sunt personaje anonime, care au refuzat să-și asume versiunea pe care au pus-o în circulație. Studiul atent al acestei versiuni arată că

traducătorii români nu stăpânesc bine nici limbile biblice, nici limba-sursă (engleza modernă timpurie), nici limba-țintă (română modernă).

5) Chiar dacă stilul nu poate fi criteriul fundamental de evaluare a unei traduceri (prioritare fiind acuratețea și claritatea), el rămâne unul important, fie și pentru că este aspectul pe care un cititor (chiar și nespecialist) îl observă cel mai ușor, încă de la prima interacțiune cu textul. Neologizarea violentă a limbajului biblic, lipsa de proprietate a termenilor folosiți, construcțiile nefirești (multe dintre ele rezultate din calchierea unor frazeologii englezești) și stângăciile stilistice prezente în FIDELA fac din ea un experiment ratat. În prefața KJB, Miles Smith admitea că „the very meanest translation of the Bible [...] containeth the word of God, nay, is the word of God”, după cum un om poate fi considerat chipeș și arătos chiar dacă ar avea câțiva negi pe mână, pistrii pe față și câteva cicatrici. Ne putem întreba dacă episcopul de Gloucester și-ar fi menținut părerea la vederea unui om cu fața acoperită de negi și brăzdată de numeroase cicatrici.

Bibliografie

A. Surse și dicționare

- BARLOW 1638 = William Barlow, *The Summe and Substance of the Conference, which it pleased his excellent Majestie to have with the Lords Bishops, and others of his Clergie (at which the most of the Lords of the Councill were present) in his Majesties Privie-Chamber, at Hampton Court, Ianu. 14. 1603*. Contracted by William Barlow, doctor of Divinity, and Deane of Chester. Whereunto are added some copies (scattered abroad) unsavory, and untrue. Printed by John Norton, and are to bee sold by Ioshua Kirton, and Thomas Warren. London. 1638.
- BDAG = Danker, Frederick William (ed.), *A Greek English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, University of Chicago Press, Chicago, 2001.
- BIBL. 1968 = *Biblia sau Sfînta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grijă a Prea Fericitului Părinte Justinian, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfîntului Sinod, EIBMBOR, București, 1968.
- BISHOPS 1568 = *The Holie Bible, conteynyng the Olde Testament and the Neve, 1568*.
- CORNIL. 1924 = *Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, traducere nouă [de D. Cornilescu], cu trimeteri, Societatea Biblică pentru Răspîndirea Bibliei în Anglia și Străinătate, 1924.
- GAL. 1938 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction din înalta inițiativă a Majestății Sale Regelui Carol II, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1938.
- GENEVA 1595 = *The Bible, that is, the Holy Scriptures contened in the Olde and New Testament*, translated according to the Ebrew and Greeke, and conferred with the best translations in diuers languages. With most profitable annotations upon all the

- hard places, and other things of great importance, imprinted at London by the Deputies of Christopher Barker, Printer to the Queenes most excellent Maiestie, anno 1595.
- CHB = *Cambridge History of the Bible*, 3 vol., Cambridge University Press, Cambridge, 1969–1970.
- FIDELA = *Biblia Fidela*, traducere literală nouă, completat, revizuită și actualizată, Editura Fidela, Cluj-Napoca, 2010.
- KJB = *The Holy Bible, Conteyning the Old Testament, and the New*, Newly Tranflated out of the Originall tongues: & with the former Tranflations diligently compared and reuifed, by his Maiesties speciall Comandement. Appointed to be read in Churches. Imprinted at London by Robert Barker, Printer to the Kings most Excellent Maiestie. Anno Dom. 1611.
- KJB 2010 = *The Holy Bible*. Quatercentenary Edition. An Exact Reprint in Roman Type, Page for Page and Line for Line of the King James Version Published in the Year 1611, ed. Gordon Campbell, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- MERRIAM-WEBSTER = *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, ediția a 11-a, Merriam-Webster, Springfield, 2003.
- OED = *Oxford English Dictionary*, ed. a 2-a, 20 vol., Oxford University Press, Oxford, 1989.
- SCRIVENER 1894 = F. H. A. Scrivener, *The New Testament in the Original Greek according to the Text followed in the Authorized Version*, Cambridge University Press, Cambridge, 1894.
- SEPT. NEC = *Septuaginta 4*, tomul II: *Iov, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Iisus Sirab, Psalmii lui Solomon*, volum coordonat de C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broșteanu, în colaborare cu pr. Ioan-Florin Florescu, traduceri de Smaranda Badilita, Francisca Baltaceanu, Monica Brosteanu, Iulia Cojocariu, Stefan Colceriu, Eugen Munteanu, Colegiul „Noua Europă”, Polirom, Iași, 2007.
- TBS 2002 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, cu trimiteri, Trinitarian Bible Society, 2002.
- TDNT = Gerhard Kittel și Gerhard Friedrich (eds.), *Theological Dictionary of the New Testament*, 10 vol., trad. G. W. Bromiley, Eerdmans, Grand Rapids, 1964–1976.
- TYNDALE 1534 = William Tyndale, *The Newe Testament dyghently corrected and compared wtib the Greke*, Antwerp, 1534.
- VULG. = Roger Gryson (ed.), *Biblia Sacra Iuxta Vulgatam Versionem*, ed. a V-a, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 2007.
- WILKINS 1737 = David Wilkins, *Concilia Magnae Britanniae et Hiberniae, ab Anno MCCL ad Annum MDXLV*, vol. 3, Gosling, Gyles, Woodward, Davis, Londra, 1737.

B. Literatură secundară

- Campbell 2010: Gordon Campbell, *Bible: The Story of the King James Version 1611-2011*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

- Carson 1978: D. A. Carson, *The King James Version Debate. A Plea for Realism*, Baker Books, Grand Rapids, 1978.
- Coțac 2011: Emanuel Coțac, *Tradiția biblică românească. O prezentare succintă din perspectiva principalelor versiuni românești ale Sfintei Scripturi*, în „Studii teologice”, 2011, nr. 2: 159–245.
- Heaton 1913: William James Heaton, *The Puritan Bible and Other Contemporaneous Protestant Versions*, vol. 3 din *Our own English Bible: Its Translators and Their Work*, Francis Griffiths, Londra, 1913.
- Huarte 1594: Huarte de San Juan, *Examen de ingenios para las ciencias: en el qual el lector hallara la manera de su ingenio, para escoger la ciencia en que mas ha de apronechar [...]*, Montoya, 1594.
- Huarte 1959: Juan Huarte, *Examen de ingenios: The Examination of Men's Wits (1594)*, trad. Camillo Camilli, Richard Carew, Scholars' Facsimiles & Reprints, 1959.
- Nicolson 2003: Adam Nicolson, *God's Secretaries*, New York, HarperCollins, 2003.
- Norton 1993: David Norton, *A History of the Bible as Literature*, vol. 1: *From Antiquity to 1700*, vol. 2: *From 1700 to the Present Day*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- Norton 2000: David Norton, *A History of the English Bible as Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Norton 2011: David Norton, *The King James Bible: A Short History from Tyndale to Today*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.